

**Kolosi Tamás – Dencső Blanka:
Osztálytársadalom?**

(elektronikus verzió, készült 2006-ban)

A tanulmány eredetileg nyomtatásban megjelent:
Kolosi Tamás – Dencső Blanka (2006) „Osztálytársadalom?”:
in: *Társadalmi riport 2006*, Kolosi Tamás, Tóth István György,
Vukovich György (szerk.). Budapest: TÁRKI, Pp. 19–41.

Osztálytársadalom?

Kolosi Tamás – Dencső Blanka

1. Bevezetés

Az utóbbi évtizedek szociológiai irodalmában jelentős viták zajlanak arról, hogy a modern posztindusztriális társadalmak kialakulásával mennyiben veszít jelentőségéből a társadalmi-foglalkozási pozíció, vagy más kifejezéssel a rétegződési vagy osztályhelyzet. Ezúttal nem kívánunk belemenni abba az ideológiai vitába, amelyek az előbb említett kategóriák értéktartalmával, politikai-ideológiai konnotációjával foglalkozik. Az egyszerűség kedvéért osztályhelyzetnek nevezzük a népességnek mindazon csoportosításait, amelyek a családtagok munkaszervezetekben elfoglalt helye alapján képeznek hierarchikusan egymás felett elhelyezkedő csoportokat, rétegeket. Vizsgálatunk tárgya az, hogy ez az osztályhelyzet a rendszerváltó magyar társadalom utolsó tíz évében növelte-e vagy csökkentette-e jelentőségét az egyenlőtlenségek rendszerében, a népesség életkörülményeiben.

Elemzésünkben a háztartások a megfigyelés alapegységei. Úgy gondoljuk, hogy a modern társadalmak individualizálódása ellenére a népesség életkörülményeinek tényleges tere továbbra is a család-háztartás. Ritka deviancia lehet az olyan egyén, aki a vele egy háztartásban élő családtagjaitól jelentősen eltérő (annál lényegesen jobb vagy lényegesen rosszabb) életkörülmények között élne. Az életkörülmények mérésére alapvetően a háztartás ekvivalens jövedelmét használtuk. Mivel a háztartásoknak jó néhány – taglétszámukkal, méretükkel nem lineárisan változó – kiadása, költsége van, a háztartások összes éves jövedelmét nem a háztartás létszámával (egy főre eső jövedelem), hanem a nemzetközi gyakorlatban is használt egyszerű számítási sémával, e létszám 0,73 hatványra emelt tételével osztottuk. Az így kapott jövedelem magasabb ugyan az egy főre jutó jövedelemnél, de jobban kifejezi a háztartások tényleges jövedelmi helyzetét.

Kísérletet tettünk ugyanakkor arra, hogy a jövedelem kontrolljaként egy másik olyan változót is képezzünk, amely a lakáshelyzeten, a fogyasztás mértékén, az életkörülmények alakulásáról adott beszámolókon keresztül írja le az egyes családoknak a nagyon jó körülményektől a nagyon szegényes körülményekig terjedő skálán elfoglalt helyét. Ilyen státuspontszám képzésé-

re már a nyolcvanas évek elején a „Rétegződés modell vizsgálat”-ban kísérletet tettünk, és a TÁRKI Háztartás Monitor vizsgálat sorozat különböző szakaszaiban is készítettünk ilyen változókat. Ezek jelentősége a rendszerváltás előtt nagyon nagy volt, mivel abban az időben a jövedelmek csak igen pontatlanul és félrevezetően mutatták a tényleges anyagi helyzetet és az életkörülményeket. Napjainkra a jövedelem vált az anyagi helyzet legjobb mérőeszközévé, így az ilyen fogyasztási pontszámoknak inkább csak a kontroll szempontjából van jelentősége.

A háztartások tágran értelmezett fogyasztásának mérésére egy, a háztartások életkörülményeinek pozitív és negatív oldalát is kifejező kombinált pontszámot hoztunk létre. A *fogyasztási státus* három elemből áll. A három elem összértéke adja ki a háztartás fogyasztási státusát. A három összetevő az alábbi módon épül fel:

1. A fogyasztás pozitív aspektusába tartozik, hogy az adott háztartás milyen tartós fogyasztási cikkekkel, vagyontárgyakkal rendelkezik, mekkora értékű személygépkocsi van a birtokukban, valamint hogy milyen típusú megtakarításokkal rendelkeznek (bankszámlák, betétek, értékpapírok, részvények). A kulturális tőke indikátoraként a fogyasztási javak közé bevontuk a háztartásban található könyvek számát is. Szintén fontosnak tartottuk figyelembe venni, hogy mekkora összegben jelennek meg a családok havi költségvetésében a magasabb életszínvonalat mutató kiadások (alkalmaznak-e bejárónőt, bébiszittert, illetve hogy mekkora összegeket fordítanak üdülésre, fodrászra, telefonra, sportolásra, internetre). Ezeket a tételeket láttuk el pontszámokkal, majd összegeztük őket és megkaptuk az adott háztartás pozitív értékű fogyasztási pontszámát. Meg kell azonban jegyeznünk, hogy míg a 2000-es és 2005-ös adatfelvételnél szinte minden általunk felhasznált tétel rendelkezésünkre állt, addig az 1995-ös adatokból hiányoznak az internet- és telefonkiadásra vonatkozó adatok, valamint a banki megtakarítások kategóriái is némiképp különbözőek.
2. A fogyasztás negatív aspektusába bevontunk objektív és szubjektív szegénységi mutatót is. Az objektív szegénységi mutatóba, azaz a „deprivációs” indexbe az adott háztartás anyagi problémáit soroltuk: előfordult-e az elmúlt 1 évben, hogy nem jutott elegendő pénz enniivalóra, számlákra, fűtésre, az alapvető szükségletekre. A szubjektív szegénységi mutatóba pedig a következő kérdések tartoznak: az elmúlt 12 hónapban a *szükséghez* képest mely dolgokra (ruházkodásra, szolgáltatásokra, utazásra) jutott a háztartásban kevesebb pénz, és ha előfordult ilyen, akkor milyen rendszerességgel volt ez jellemző. Az objektív és szubjektív szegénységi mutató egyes elemeinek előfordulása mind egy-egy pontot jelentett és ezeknek az összege adta az adott háztartás negatív értékű fogyasztási

pontszámát. Ezek a kérdések mindhárom vizsgált időpontban azonosak voltak.

3. A fogyasztási státus harmadik szegmensét a lakásindex alkotja. Ez a lakás birtoklásának jogcíméből, értékéből, költségéből (rezi) és a lakás állapotából tevődik össze és képez hierarchikus kategóriákat. A lakás állapotát azzal mértük, hogy van-e vízöblítéses WC, melegvízellátás a lakóhelyen, vannak-e a lakásnak különböző hibái (dohos, aládúcolt, rossz a környék közbiztonsága stb.). A lakáshelyzet alapján a háztartások egy –10-től +10-ig terjedő skálán kaphattak valamilyen pontszámot. A lakáshelyzet felmérése abban is segítségünkre volt, hogy – bár a családok nagy többsége tulajdonosként él az adott lakásban –, kiválaszthassuk a bérlők közül azokat, akik azért nem lakástulajdonosok, mert tudatosan nem akarnak azok lenni (például, mert átmenetileg vannak abban a városban, ahol jelenleg élnek), lakáskörülményeik azonban egy magasabb státusba sorolják őket. A lakásra vonatkozóan mindhárom évben azonosak voltak a kérdések.

2. Kialakult társadalomszerkezet

Tanulmányunkban azt vizsgáljuk, hogy az osztályszerkezet, a családszerkezet és a településszerkezet közül melyik hat erősebben a népesség életkörülményeire. Elemzésünkben az 1995. évi Magyar Háztartás Panel, illetve a 2000. és 2005. évi TÁRKI Háztartás Monitor vizsgálat (továbbiakban Monitor) adatait használjuk. A Monitor és a Panel adafelvételek dizájnja alapvetően azonos volt a három időpontban, ám sok ponton, így például a jövedelem kérdésének módja tekintetében sokat fejlődött az utóbbi években. Biztosak vagyunk abban, hogy a vállalkozói és a nem rendszeres jövedelmeket pontosabban mérjük az utóbbi időben, mint korábban. Változott a kérdések köre is, ezért a fogyasztási pontszám létrehozásához használt változók korántsem azonosak, viszont mindhárom időpontra ugyanazt a szemléletet fejezik ki. Sajnos az 1998 előtti felvételek esetében nem rendelkezünk minden évre az inaktív keresők utolsó foglalkozásának adataival, így 1995-ben az inaktív besorolásánál az utolsó foglalkozás helyett az iskolai végzettséget használtuk. Végül, a 2000. és 2005. évi felvételek keresztmetszeti mintán, míg az 1995. évi egy panel mintán készült. Ennek a különbözőségnek a hatása leginkább a háztartások demográfiai összetételében érhető tetten.

Vannak a három adatfelvételnek közös problémái is. Jövedelmi adataink a makrostatistikai jövedelmi adatokkal összevetve korántsem teljes körűek. Bizonyos jövedelmeket rendszeresen alulmértük (ezeket a tételeket szándékosan vagy feledékenységéből adódóan nem vallják be a kérdezettek), jöllehet

az ilyen adathiány lényegesen kisebb, mint például a KSH tízévenkénti jövedelemfelvételeinél¹. Feltehetőleg ez a jövedelemhiány összefügg azzal is, hogy bizonyos rétegeket az adatfelvételek nem érnek el. A válaszmegtagadók aránya a budapesti (és részben nagyvárosi) magasabb képzettségűek körében szignifikánsan magasabb, mint az egyéb társadalmi csoportoknál. Ugyanakkor a válaszmegtagadástól függetlenül a kiugróan magas jövedelmű népességcsoport a mintanagyság miatt is csak teljesen véletlenszerűen kerülhetne a mintába.² Ennek megfelelően feltételezzük, hogy mintegy 2–3 ezer valódi nagyvállalkozó és további 20–30 ezer magas jövedelmű vezető és értelmiségi hiányzik az adatfelvételtől, azaz az egész felső 1% erősen alulreprezentált. Nem okoz ugyan jövedelemhiányt, de szintén hiányzik az adatokból a társadalmi hierarchia alsó szegmense: a hajléktalanok, az intézményi háztartásokban lakók, a válaszképtelenek, a kérdezők számára megközelíthetetlen telepeken élők.

Az osztályszerkezet meghatározásakor alapvetően a család első két tagjának (a háztartásfőnek és annak házasa/élettársának) társadalmi-foglalkozási csoportjából indultunk ki. Amennyiben azonban az első két személy nem mindegyike volt aktív kereső, figyelembe vettük az esetleges harmadik és negyedik személy foglalkozási státusát is. Az inaktívakat utolsó foglalkozásuk (az 1995-ös panelvizsgálat esetében az iskolai végzettségük) alapján soroltuk be. Külön foglalkoztunk a vállalkozások problémáival. A rendelkezésünkre álló információk alapján a háztartás vállalkozási pozícióját vettük elsődlegesen figyelembe, a felső szintű vezetőknél pedig az önbesorolást egyéb adatok

¹ Mivel a Monitor kérdőív bizonyos információkat több oldalról is megközelít, így lehetőségünk van egyes esetekben az adatok korrekciójára vagy a hiányzó adatok pótlására. A rögzített fájl jövedelemadatait több szempont szerint is ellenőriztük és javítottuk. (Két példa erre: a családi pótlék esetén pótoltuk a hiányzó átlagos értékeket a háztartástípus, a gyermekek száma és a fogyatékos gyermekek száma alapján, illetve az egyéni kérdőívben összegzett egyéni jövedelmeket össze tudjuk vetni azzal az összeggel, amit a háztartástáblában becsülnek az egyes háztartástagoknak). A Monitor előzetes megjelenésével (2005. december 16.) szinte napra azonos időben publikálta a KSH az az évi mikroenzussal összekapcsolt jövedelemvizsgálatának előzetes adatait. A főbb eredmények szinte hajszálra megegyeznek a Monitor eredményeivel, azonban a vizsgálatunk adatfelvétele által begyűjtött jövedelem „mennyiség” a hivatalos makrostatisztikák által felmért összes háztartásjövedelem 59%-a, míg a KSH jövedelemfelvétele esetében ez az érték 48,7% (Dencső–Gábor–Medgyesi–Szivós 2005).

² Az egyik felvétel alkalmával a mintába került egy lottómilliomos, akinek adatait végül nem vehettük figyelembe, mert extrém jövedelme teljesen torzította volna a bemutatott képet.

ismeretében korrigáltuk.³ Az így kialakított családi osztálypozíciók a három vizsgált időpontban keveset változtak. A családi osztályhelyzet alakulását az 1. táblázat mutatja be.

1. táblázat. *A családok osztályszerkezetének alakulása, 1995–2005 (%)*

Osztályok	1995	2000	2005
Tőkések és menedzserek	2	4	3
Értelmiség	11	10	13
Kisvállalkozó	7	12	10
Szolgáltató	15	16	15
Szakmunkás	23	22	26
Szakképzetlenek	42	36	33
<i>Összesen</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>100</i>

A foglalkozási pozícióból és a vállalkozói indexből kialakított családi osztályhelyzet változó kategóriáit a következőképpen definiáltuk:

1. *Tőkések, menedzserek, vezető értelmiségiek*: azon háztartások, amelyekben a fő foglalkoztatott közepes-, nagyvállalkozó vagy felsővezető. A diplomás szabadfoglalkozásúak (pl. ügyvédek, fogorvosok) családjai is ebbe az osztályba tartoznak. Ide soroltuk azokat, akiknél a családban meglévő vállalkozás paraméterei egy magas státust determinálnak, mivel a rendelkezésünkre álló információk alapján felállított vállalkozói index esetükben magas volt. A családfőkre jellemző, hogy felsőfokú végzettségűek, többen tudományos fokozattal, doktori címmel rendelkeznek.

³ A 6 csoportos osztályszerkezet kategóriáit a háztartásban élő aktív személyek foglalkozási státusából alakítottuk ki (elsődlegesen a háztartásfő és annak házastársa/élettársa volt a meghatározó, utóbbi hiánya vagy mindkettőjük inaktivitása esetén a 3. és 4. a családban élő aktív személy foglalkozása került az első vagy második helyre). A foglalkozási státus alapvetően két dimenzióból tevődik össze: a személy munkaerő-piaci helyzetéből és a foglalkozásából, besztásából. Kivételt képez az 1995-ös adatokon képzett változó, mivel abból az évből nincsen információink az inaktív beosztásáról, így azok iskolai végzettsége alapján határoztuk meg a státusukat. A minél pontosabb besorolás érdekében megalkottuk a háztartás vállalkozási indexét is, amely a háztartás pénzügyi befektetéseinek nagyságából, meglévő ingatlanjaik értékéből, vállalkozásaik értékéből, az adott vállalkozás bevételeiből, nyereségéből, kiadásából, a személy saját tőkéjéből, valamint a cégből való részesedéséből áll. Ennek az indexnek a segítségével választottuk ki a vállalkozói jövedelmek alapján a tőkéseket, de ez a mutató abban is segítségünkre volt, hogy a helyes kategóriába soroljuk a saját elhatározásukból és nem kényszerűségből eltartottakat. Az 1995-ös vállalkozási index kevesebb összetevőből állt össze, mint a 2000-es és 2005-ös index, mivel 10 évvel ezelőtt kevésbé részletesen kérdeztünk rá ezekre az adatokra.

2. Az *értelmiségi osztály* két nagyobb csoportból áll: a felsőfokú végzettségű, középszintű vezetők és a beosztottként dolgozó értelmiségiek családjából. A jelenleg már nyugdíjas, ám korábban vezető beosztásban dolgozó, illetve értelmiségi foglalkozású háztartásfők családjait is ide soroltuk.
3. A *kisvállalkozók* körébe azok kerültek, akik önbesorolásuk alapján ide tartoznak, mivel önálló, saját vállalkozásukban, bt.-jükben, kkt.-jükben dolgoznak, kisiparosok, kiskereskedők, valamint gazdálkodók, mezőgazdasági kisvállalkozók. Az önbesorolástól függetlenül ide soroltuk azokat is, akiknél a 100-fokú vállalkozói index 10 és 50 pont közé esett.
4. A *szolgáltató osztályba* soroltuk azokat a háztartásokat, ahol a családfő foglalkozási státusát tekintve alsóvezető, csoportvezető, illetve művezető pozícióban van, valamint azokat, akik egyéb szellemi, szolgáltató, kereskedő munkát végeznek. Végzettségüket tekintve többségében érettségi bizonyítvánnyal rendelkező családfők kerültek ebbe a kategóriába a tipizálás során.
5. Az osztályszerkezet felállításakor *szakmunkásoknak* tekintettük, azokat a családokat, ahol a fő kereső a termelő szektor szakképzett munkavállalójának számít. Továbbá azon nyugdíjasokat, akik korábban szakmunkásként tartották el családjukat és rajtuk kívül nem található sem magasabb iskolai végzettségű, sem magasabb foglalkozási státusszal rendelkező személy a háztartásban. Itt fontos szempontnak tartottuk, hogy a háztartásfő rendelkezzen szakmunkás bizonyítvánnyal.
6. *Szakképzetleneknek* definiáltuk azokat a családokat, ahol nincs olyan személy, aki legalább szakmunkás bizonyítvánnyal rendelkezne, és ezen kívül család által működtetett vállalkozás sincs. Ezen családok eltartói beosztásukat tekintve betanított- vagy segédmunkások, mezőgazdasági fizikai dolgozók, valamint idénymunkások, akik alkalmi munkából tesznek szert jövedelemre. A háztartás többi tagja pedig inaktív: munkanélküli, tanuló vagy éppen egyéb eltartott.

Lényegében egyetlen jelentős változás figyelhető meg tíz év alatt az osztályszerkezet összetételében: a szakképzetlen családok arányának lényeges csökkenése biztosan nem a különböző felvételek statisztikai hibáiból adódik. Hasonló mértékűek a változások a családszerkezetben és a települési szerkezetben is.⁴ A háztartásokban élők családtípusának alakulását a 2. táblázat mutatja be.

⁴ A 8 csoportos családszerkezetet a háztartásokban élő felnőttek és a 18 év alatti fiatalok száma alapján tipizáltuk. A településtípus esetében a nagyvárosok alatt a megyeszékhelyeket és a megyei jogú városokat értjük.

2. táblázat. A háztartásokban élők családtípusának alakulása, 1995–2005 (%)

Családtípus	1995	2000	2005
Egyszemélyes aktív	7	16	16
Egyszemélyes inaktív	14	15	17
Egyedülálló szülő gyerekekkel	10	4	4
Aktív gyermektelen házaspár	7	10	11
Inaktív gyermektelen házaspár	12	13	16
Házaspár 1–2 gyermekkel	36	29	21
Többszemélyes gyermekes háztartás	8	10	12
Többszemélyes gyermektelen háztartás	6	3	4
<i>Összesen</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>101</i>

Az 1995. évi vizsgálatban az egyszemélyes aktív háztartások alacsony aránya a panel jellegből adódik. Ezt a vizsgálatot ugyanis még az 1992-től követett panelmintán kérdezték le, és egy ilyen követéses mintán az egyszemélyes aktív háztartások szükségszerűen alulreprezentáltak. Figyelemre méltó ugyanakkor, hogy az egy- és kétgyermekes házaspárok aránya radikálisan csökkent, nőtt viszont azon háztartások aránya, ahol több személy él együtt, és különösen figyelemre méltó a gyermektelen házaspárok arányának növekedése. Ezek a változások részben az idős népesség arányának növekedésével (és hogy ezzel nem tartott lépést a nyugdíjkorhatár növekedése), valamint a hagyományos szülő-gyerek együttéléshez képes változatosabb családszerkezeti formák terjedésével, illetve a gyerekszám csökkenésével magyarázhatóak.

A három vizsgált időpontban lakóhely szerint is változást tapasztalhatunk. A háztartásokban élők településtípusának alakulását a 3. táblázat mutatja be.

3. táblázat. A háztartásokban élők településtípusának alakulása, 1995–2005 (%)

Településtípus	1995	2000	2005
Budapest	20	21	20
Nagyváros	14	20	28
Kisváros	30	24	21
Község	36	35	32
<i>Összesen</i>	<i>100</i>	<i>100</i>	<i>101</i>

A legfontosabb eltolódás a nem budapesti városi népességen belül figyelhető meg, ahol nőtt a megyeszékhelyeken és csökkent a kisvárosokban és községekben élők aránya.

Összességében tehát azt mondhatjuk, hogy a változások egy lényegében stabil társadalomszerkezeten belüli mozgásra utalnak. A szakképzetlenek csökkenése, a nagyvárosok irányába való elmozdulás, az előregedés és a nem hagyományos családi együttélések terjedése mind-mind a stabil társadalomszerkezetű fejlett társadalmakra jellemző mozgások.

3. A jövedelemegyenlőtlenségek réteghatásai

Nézzük meg ezután, hogy miként alakult ezen társadalmi csoportok átlagos éves ekvivalens jövedelme a vizsgált három időpontban (4. táblázat).

A háztartások ekvivalens jövedelmei az első ötéves periódusban több mint duplájára, majd a második periódusban közel duplájára nőttek. A relatív jövedelmi pozíciókban azonban nem történtek jelentős elmozdulások. Egyértelmű tendenciaként a szolgáltató családok, a többszemélyes háztartások és a budapesti családok relatív jövedelmi pozíciójának folyamatos romlása figyelhető meg. Budapest esetében ez a településtípusok közötti jövedelemkülönbségek mérséklődésével és a budapesti háztartások előregedésével magyarázható. Ugyanakkor általában az idős családok (nyugdíjas háztartások) relatív jövedelmi pozíciója inkább egy keveset javulni látszik, míg az egy-, kétgyermekeseknél és a gyereket egyedül nevelő szülőknél kisebb javulás, a sokgyermekeseknél és a többnemzedékes háztartásoknál pedig némi romlás figyelhető meg.

A szolgáltató családok relatív jövedelmi pozíciójának romlása arra utal, hogy míg ezek a családok (ahol tehát a nem értelmiségi és vállalkozó szellemi dolgozók, irodai alkalmazottak, kereskedelmi és szolgáltatási beosztottak dominálnak) a kilencvenes években mintegy félúton voltak az értelmiségi és a szakmunkás családok között, mára tényleges jövedelmi helyzetük lényegesen közelebb van a szakmunkásokéhoz.

Érdekesen alakult a kisvállalkozó és az értelmiségi családok egymáshoz viszonyított jövedelmi helyzete is. A kilencvenes évek közepére a kisvállalkozó családoknál mutatkozott enyhe előny, ami az évtized végére egy jelentős értelmiségi előnnyé változott, és mára némi értelmiségi előnyre nivellálódott. (Jóllehet a tőkések és menedzserek mozgásának értelmezését a kis elemszám nehezíti, figyelemre méltó, hogy itt is a 2000-es év tűnik a legrosszabbnak éppúgy, mint a kisvállalkozóknál.)

4. táblázat. *Átlagos ekvivalens jövedelmek a háztartások különböző típusaiban, 1995–2005 (Ft, átlag)*

	1995		2000		2005	
	Ft	Átlag	Ft	Átlag	Ft	Átlag
Osztályok						
Tőkések és menedzserek	671 321	2,64	989 090	1,88	2 481 621	2,50
Értelmiség	350 223	1,38	799 916	1,52	1 362 075	1,37
Kisvállalkozó	361 517	1,42	596 933	1,13	1 299 730	1,31
Szolgáltató	320 288	1,26	576 208	1,10	969 102	0,97
Szakt munkás	225 752	0,89	491 433	0,93	866 647	0,87
Szakképzetlenek	187 617	0,74	375 150	0,71	702 587	0,71
<i>Átlag</i>	253 895	1,00	526 138	1,00	994 057	1,00
Esetszám	1770		2013		2020	
Családtípus						
Egyszemélyes aktív	288 854	1,14	552 265	1,05	1 101 028	1,11
Egyszemélyes inaktív	184 639	0,73	453 621	0,86	801 663	0,81
Egyedülálló szülő gyerekekkel	225 238	0,89	462 347	0,88	958 882	0,96
Aktív gyermektelen házaspár	340 882	1,34	657 471	1,25	1 232 618	1,24
Inaktív gyermektelen házaspár	239 003	0,94	499 881	0,95	1 007 055	1,01
Házaspár 1–2 gyerekekkel	261 902	1,03	550 556	1,05	1 055 254	1,06
Többszemélyes gyermekes háztartás	254 589	1,00	430 869	0,82	777 373	0,78
Többszemélyes gyermektelen háztartás	296 209	1,17	588 065	1,12	1 056 375	1,06
<i>Átlag</i>	253 895	1,00	526 138	1,00	994 057	1,00
Esetszám	1770		2003		2020	
Településtípus						
Budapest	351 474	1,38	698 032	1,33	1 243 826	1,25
Nagyváros	257 560	1,01	544 843	1,04	1 067 089	1,07
Kisváros	229 615	0,90	490 383	0,93	918 855	0,92
Község	218 624	0,86	438 015	0,83	825 145	0,83
<i>Átlag</i>	253 895	1,00	526 138	1,00	994 057	1,00
Esetszám	1770		2013		2020	

Mindenesetre mára osztályszempontból egy hármas osztású társadalom rajzolódik ki. A tőkésék, felső menedzserek és a szabadfoglalkozású értelmiségi réteg alkotja a társadalom felső osztályát, elitjét (éves nettó jövedelmük alsó határa 8–10 millió Ft-ra becsülhető). Ezt követi az értelmiség és a kisvállalkozók felső középosztálya, majd a belsőleg erősen differenciált szolgáltató-munkásosztály, ahol az éves egy fogyasztási egységre jutó nettó jövedelem nem haladja meg az 1 millió Ft-ot. Egy finomabb elemzés ezen a körön belül kell, hogy megkülönböztesse az alsó középosztályt a depriváltaktól és szegényektől. Ebben a megkülönböztetésben pedig szerepet játszik a háztartások foglalkozása és képzettsége, de feltehetőleg egyéb tényezőknek még fontosabb szerepe van.

Milyen módon hat azonban a vizsgált három tényező együtt a családok jövedelmi helyzetére? Ezt a kérdést két módszer segítségével válaszoljuk meg. Egyrészt variancia-analízissel megvizsgáltuk, hogy a három független változó (osztály-, család- és településszerkezet) és ezek interakciói miként hatnak a jövedelmekre. Másrészt a független változó kategóriáit dichotomizáltuk, és ezek regressziós hatását vizsgáltuk (referenciáknak az átlagosan legkisebb jövedelmű szakképzetlen családokat, a többszemélyes gyermekes háztartásokat és a községekben élőket választva).

Az általunk használt OLS regressziós modellsorozat lényege, hogy a magas mérési szintű függő változóhoz a modell építésekor lépcsőnként adjuk hozzá a független változókat. Ez a módszer lehetőséget nyújt arra, hogy a standardizált együtthatók hatása mellett megfigyelhessük, hogy a különböző hatásokat hogyan gyengítik vagy erősítik az egyes lépcsők elemei, azaz a független változók, és hogy mindeközben miképpen változik a modell magyarázó ereje.

Elemzésünk azt mutatja, hogy a családok jövedelmi helyzetére az osztályszerkezet hatása erősebb, mint a család- vagy a településszerkezeté mindhárom általunk vizsgált időpontban.

A regressziós modelleket összehasonlítva azt láthatjuk, hogy a háztartások ekvivalens jövedelmére kis mértékben ugyan, de hatnak a szocio-demográfiai jellemzők. Ezeket a változókat modellünk első két lépcsőjében vontuk be az elemzésbe. Ezek alapján az alábbi változások figyelhetők meg az 1995-től 2005-ig tartó időszakban.

A családszerkezet jövedelmekre gyakorolt hatásának egyik megnyilvánulása az, hogy az általunk felállított családtípusok közül a legelőnyösebb helyzetben a munkaerő-piaci státusukat tekintve aktív párok vannak, akiknek (még) nincsen gyermekük, és ez az előny az elmúlt évtizedben tovább növekedett (béta-értékek: 1995: 0,109; 2000: 0,188; 2005: 0,192). Ugyanezt a tendenciát figyelhetjük meg az aktív egyedülállók esetében is, akik kezdeti elő-

nyüket tovább tudták növelni a különböző háztartások bevételeit tekintve. A kilencvenes években a jövedelmek szempontjából a leghátrányosabb helyzetben az 1–2 gyermekkel rendelkező háztartások voltak, azonban a 2000. évi adatfelvételünkben már egy erőteljes javulás fedezhető fel ezen családtípusok megélhetési viszonyaiban, hiszen az Orbán-kormány családsegítő politikájának hatására a gyermekes háztartások bevételei növekedtek, így a jövedelemre kezdetben negatív hatást kifejtő gyermekvállalás az új évezredben már pozitív hatásként jelenik meg. A család jövedelmének nagyságát befolyásolja a családfő neme is: korábban egy nő által eltartott háztartás jövedelem szempontjából hátrányban volt egy férfi családfenntartóval szemben, azonban ez a különbség a tíz év leforgása alatt nagymértékben mérséklődött (*M1–M3. táblázat, 1. lépcső*).

Változást a településtípusok jelentőségénél is tapasztalhatunk, mivel a kilencvenes években még a Budapesten élők a más településeken élőkhez képest szignifikánsan magasabb jövedelemmel rendelkeztek, ám ez az előny mérséklődött 2005-re. A jövedelmek szempontjából a településtípus hatása csökkent: 1995-ben a fővárosban élők jelentős előnyben voltak a jövedelmeik alapján, azonban mára már a Budapest és a nagyvárosok közötti különbség kezd kiegyenlítődni. Mindhárom modellben tisztán megfigyelhető, hogy a települési hierarchiában a kisebb településektől a fővárosig haladva folyamatosan nő a családok ekvivalens jövedelmének mértéke. (*M1–M3. táblázat, 2. lépcső*).

Összességében azonban a demográfiai változóknak az ekvivalens jövedelmek alakulására gyakorolt hatásai eltörpülnek az osztályszerkezet hatása mellett. A háztartások jövedelmére a legerősebb hatást a társadalmi osztályokban elfoglalt pozíció fejt ki és ez a hatás a kilencvenes évek közepétől tovább növekedett. Modellünk bizonyítja, hogy minél magasabb osztályba tartozik egy háztartás, annál valószínűbb, hogy magasabb jövedelemmel rendelkezik az alatta lévő osztályba tartozó háztartáshoz képest. Egyértelműen a tőkés–menedzser–szabadfoglalkozású értelmiségi csoport hatása áll a jövedelmi hierarchia csúcsán: e réteg hatása a legerősebb az ekvivalens jövedelemre (béta-értékek: 1995: 0,284; 2000: 0,328; 2005: 0,418). A három időpont ekvivalens jövedelmeit összehasonlítva a vállalkozói rétegek szerepe is növekedett (béta-értékek: 1995: 0,184; 2000: 0,190; 2005: 0,228). A rendszerváltás óta a szakmunkásság is kezd felértékelődni, így a kisvállalkozói osztály és a szakmunkások jövedelmei közelítenek egymáshoz, pontosabban 2005-re csökkent a kisvállalkozók előnye a szakmunkásokkal szemben. Az értelmiségiek csoportja egyre jobban elkülönül a felső középosztály többi csoportjától az osztályszerkezetben elfoglalt pozíciónak a jövedelemre gyakorolt hatása alapján (*M1–M3. táblázat, 3. lépcső*).

A kutatás folyamán megfogalmazódott az a nézet, hogy, amit mi osztályhatásnak nevezünk, nem más mint az iskolai végzettség egyre növekvő hatása a jövedelmekre. Vitathatatlan, hogy a képzettség és a keresetek közötti összefüggés nőtt az elmúlt 20–25 esztendőben.⁵ Mi is azt feltételezzük, hogy egy modernizálódó társadalomban a képzettség és a termelőeszközök feletti uralom fejezi ki legjobban az osztályhelyzetet. Ezért a regressziós modell következő lépcsőjében két további változót vontunk be a modellbe: a háztartásfő iskolai végzettségét⁶ és a korábban már ismertetett vállalkozói indexet. Modellünk azt mutatja, hogy valóban ezek az osztályhelyzet legfontosabb összetevői, azonban ha ezt a két tényezőt kiszűrjük, még akkor is erős differencia van az elit és a társadalom többi csoportja között (*M1–M3. táblázat, 4. lépcső*).

Figyelemre méltó, hogy különösen 2005-ben a három tényező nagyon erősen befolyásolja az ekvivalens jövedelmek szórását, annak 32%-át magyarázza meg. (Az ilyen erősségű hatás a társadalmi jelenségek kapcsolatában kiemelkedően nagynak számít.) Összességében véve azt mondhatjuk, hogy a regressziós elemzés azt mutatja, hogy a családi jövedelmek meghatározásában különösen a felső középosztály kategóriái gyakorolnak jelentős hatást, már mérsékeltébb a szolgáltató és szakmunkás rétegek elkülönülésének hatása. A települési és demográfiai tényezők közül csak a Budapest–község különbség, valamint a gyermektelen párok és többszemélyes gyermekes családok közötti jövedelemkülönbség bír a réteg-osztály hatásokhoz közelítő jelentőséggel. Végül megemlítendő az is, hogy úgy tűnik, 2005-re alakult ki egyértelműen a tőkés-menedzser-szabadfoglalkozású értelmiségi csoport határozott különállása a felső középosztály többi csoportjától. Lehetséges azonban, hogy ebben egyszerűen az játszik szerepet, hogy a 2005. évi felvételen a korábbiaknál jobban tudjuk mérni a tényleges vállalkozói aktivitást.

4. A fogyasztás réteghatásai

Elsősorban kontrollálási céllal vizsgáltuk a háztartások fogyasztásának alakulását a három időpontra (*5. táblázat*). Mint ezt már jeleztük, egy olyan kombinált pontszámot hoztunk létre, amelyikben a fogyasztás pozitív oldalait kifejező tételekre (jó lakás, autó, fogyasztási cikkek stb.) pozitív, míg a negatív

⁵ A személyes keresetek esetében a képzettségnek a keresetekre gyakorolt önálló hatása lényegesen nagyobb (Kézdi 2004).

⁶ Az iskolai végzettség esetében intervallum skálát alkalmaztunk: a legmagasabb iskolai végzettséget kódoltuk át az ahhoz kötelezően szükséges, elvégzett osztályok számára.

oldalt kifejező tételekre (nedves lakás, megélhetési gondok, fűtetlen szoba stb.) egy negatív előjelű pontszámot adtunk és ezeket a pontokat összegeztük. Mivel a három vizsgált évben jelentősen különböző kérdéseket tettünk fel a fogyasztással kapcsolatban, a pontszámokat időben nem standardizáltuk, és ezért a három időpont pontszámai nem hasonlíthatóak össze. A 2005. évi felvételen az így konstruált fogyasztási pontszám lényegesen nagyobb szórást mutat, mint a szegényesebb adatforrásból összeállított pontszámok a korábbi időpontokban.

5. táblázat. *Fogyasztási pontszámok osztály-, család- és településszerkezet szerint, 1995–2005 (pontszám)*

	1995		2000		2005	
	Pont	Átlagtól való eltérés	Pont	Átlagtól való eltérés	Pont	Átlagtól való eltérés
Osztályok						
Tökések és menedzserek	6,1	12,8	7,0	11,8	24,6	21,4
Értelmiségiek	-2,8	3,9	9,3	14,1	14,5	11,3
Kisvállalkozó	-2,5	4,2	-0,5	4,3	11,4	8,2
Szolgáltató	-3,2	3,5	-1,5	3,3	4,6	1,4
Szakmunkás	-7,6	-0,9	-7,8	-3,0	1,0	-2,2
Szakképzetlenek	-10,1	-2,4	-12,3	-7,5	-6,5	-9,5
<i>Átlag</i>	-6,7	0,0	-4,8	0,0	3,2	0,0
Esetszám	1843		1561		1689	
Családtípus						
Egyszemélyes aktív	-9,6	-3,0	-6,7	-1,9	0,4	-2,8
Egyszemélyes inaktív	-8,1	-1,2	-8,0	-3,2	-2,4	-5,6
Egyedülálló szülő gyerekekkel	-9,4	-2,5	-9,1	-4,3	-0,1	-3,3
Aktív gyermektelen házaspár	-7,1	-0,2	-2,5	2,3	6,1	2,9
Inaktív gyermektelen házaspár	-3,9	3,0	-4,6	0,2	5,0	1,8
Házaspár 1–2 gyerekekkel	-6,3	0,6	-1,7	3,1	8,3	5,1
Többszemélyes gyermekes háztartás	-5,9	1,0	-7,3	-2,5	0,4	-2,8
Többszemélyes gyermektelen háztartás	-6,8	0,1	-9,1	-4,3	1,9	-1,3
<i>Átlag</i>	-6,9	0,0	-4,8	0,0	3,2	0,0
Esetszám	1843		1556		1689	

	1995		2000		2005	
	Pont	Átlagtól való eltérés	Pont	Átlagtól való eltérés	Pont	Átlagtól való eltérés
Településtípus						
Budapest	-3,6	3,2	2,9	7,7	7,8	4,6
Nagyváros	-7,4	-0,6	-4,0	0,8	4,8	1,6
Kisváros	-7,5	-0,7	-6,4	-1,6	2,1	-1,1
Község	-8,0	-1,2	-8,3	-2,5	-1,0	-4,2
Átlag	-6,8	0,0	-4,8	0,0	3,2	0,0
Esetszám	1843		1561		1689	

Az adatokból ugyanakkor az osztályok szerinti fogyasztási különbségek jól kirajzolódnak. Lényegében két érdekességet érdemes kiemelni. Egyrészt a szakképzett és szakképzetlen munkáscsaládok között a fogyasztás tekintetében nagyobbak a különbségek, mint a jövedelem esetében. Másrészt (túl azon, hogy a jövedelmekhez hasonlóan itt is 2000-ben volt a kisvállalkozók relatív pozíciója a másik két időpontban mértnél kedvezőtlenebb) az értelmiség a kilencvenes évek közepének kedvezőtlen helyzetéhez képest az évtized végétől a fogyasztás tekintetében is stabilizálta az átlagosnál lényegesen jobb pozícióját. A településszerkezetben a stabil és markáns Budapest-község különbség mellett az a figyelemre méltó, hogy a két városi kategória fogyasztási szerkezetében egy éles elválás zajlott le a nagyvárosi családok fogyasztásának javára.

A családszerkezet (a jövedelmekhez hasonlóan) kevésbé differenciálja a családok fogyasztását, mint az osztályhelyzet. Érdekes elmozdulások figyelhetők meg azonban e tekintetben is az elmúlt tíz évben. A többszemélyes gyermekek háztartások relatív fogyasztói pozíciója némileg romlott és jelentős a relatív pozícióromlás az idős egyszemélyes háztartásokban is. Ugyanakkor az egy-, illetve kétgyermekes házaspárok fogyasztása a kilencvenes évek közepén az átlag körül alakult, napjainkra pedig a legjobb fogyasztási pozícióvá vált, akiket az aktív gyermektelen házaspárok követnek. Ebben a tekintetben éles a különbség a jövedelmi helyzettel szemben: az egy-, illetve kétgyermekes házaspárok az átlagot alig meghaladó jövedelemmel és az átlagosnál lényegesen magasabb fogyasztási státusszal rendelkeznek (M4–M6. táblázat).

Mint már említettük a háztartások fogyasztásának alakulására a demográfiai jellemzőknek hasonlóan gyenge hatása van, mint a jövedelmek esetében. Kivételt képez ez alól a településtípus, mivel itt megfigyelhető, hogy a település hatása erősebb. Amíg a jövedelmek esetében elmondhattuk, hogy a

Budapesten élők előnye csökken, addig a fogyasztás alapján egyre nő ez az előny (béta-értékek: 1995: 0,189; 2000: 0,331; 2005: 0,282). Természetesen itt mindkét esetben a községekhez viszonyítva áll fenn ez a differencia. Itt kell megjegyeznünk, hogy az 1995-ös fogyasztási indexbe kevésbé sikerült település-specifikus tényezőket bevonni, ami okozhat némi torzítást (*M4–M6. táblázat, 1. és 2. lépcső*).

A háztartások fogyasztására – akárcsak a jövedelem esetében – az osztályszerkezet van a legerősebb hatással. A vizsgált tíz év alatt a társadalmi hierarchiában elfoglalt pozíció szerepe jelentősen növekedett. A jövedelmekkel ellentétben fogyasztási szempontból a legjobb helyzetben az értelmiségi osztály van. Az általunk definiált tőkés-menedzserek és vezető értelmiségiek osztályába tartozó tőkés réteg nem a nagytőkéket takarja, hanem a középvállalkozókat. Korábban már említettük, hogy az adatfelvételi módszerből fakadóan a társadalom két szélén elhelyezkedő csoportok nem kerülnek be a mintába. Ez a torzítás is okozhatja azt, hogy a fogyasztás tekintetében az értelmiség vezető pozícióban van a hierarchia csúcsán lévőekkel szemben (*M4–M6. táblázat, 3. lépcső*). Az osztályszerkezetet magyarázó két tényező, a vállalkozói index és a háztartásfő iskolai végzettsége erősen befolyolja a fogyasztást. A kilencvenes években a háztartásfő végzettsége, illetve a családi vállalkozás léte vagy nem léte erősen differenciálta a háztartások fogyasztásának mértékét. Elemzésünkéből kiderül, hogy 2000-ben és 2005-ben ez a két változó önállóan is magyarázó tényezővé vált (*M4–M6. táblázat, 4. lépcső*). Ez abban is megnyilvánul, hogy a 3. és 4. lépcső között a vállalkozói dimenzió bevonása olyan hatással van a fogyasztásra, hogy a szolgáltató osztály és a szakmunkás osztály még erősebben elkülönül egymástól. Ebből is látható, hogy ez esetben lényegesen erősebb e két magyarázó változó hatása, mint a jövedelem esetében.

A fogyasztást elemző regressziós modellsorozat lépcsői ezidáig meg-egyeznek a jövedelemnél használt fokozatokkal. Azonban utolsó lépcsőként itt még egy dimenziót, a jövedelmet is bevontunk az elemzésbe, mivel a háztartás jövedelme minden bizonnyal erős hatással van a fogyasztásra. Ugyanakkor a két folytonos változónk (az ekvivalens jövedelem és a fogyasztási index) párhuzamosan halad egymás mellett és annyira erősen korrelálnak egymással, hogy modellünkben nem magyaráz ez a dimenzió jelentős mértékben többet (*M4–M6. táblázat, 5. lépcső*). Tapasztalataink szerint egy jól megkonstruált fogyasztási változó jobban magyarázza az osztályszerkezetet, azonban a háztartás ekvivalens jövedelme jobban standardizál, így alkalmasabb a különbségek és változások kimutatására.

Összességében nagyon hasonló hatásokat tapasztalunk, mint a jövedelmek esetében. 1995-ben a jövedelmek differenciáltabbak, mint a fogyasztás,

2000-ben pedig fordítva: a fogyasztás mutat erőteljesebb réteghatásokat. Nem tudjuk azonban egyértelműen állítani, hogy itt valódi különbségről van-e szó, vagy pedig 1995-ben a fogyasztást kevésbé jól mértük és a 2000. évi jövedelemadatoknak a szokásosnál nagyobb a bizonytalansága (amire más jelek is utalnak). Igen fontos azonban, hogy mindhárom időpontban itt is az osztályhatások a legerősebbek és a családszerkezeti hatások a leggyengébbek. Az osztályszerkezeti hatások esetében azonban fontos felhívunk a figyelmet arra, hogy míg a jövedelmek esetében egyértelműen a tőkések és menedzserek, addig a fogyasztás esetében a beosztott értelmiségiek vannak a társadalmi hierarchia csúcsán. Továbbá a szolgáltatók és szakmunkások előnye a szakképzetlen családokhoz képest a fogyasztás esetében lényegesen nagyobb, mint a jövedelmek esetében. Témánk szempontjából azonban a legfontosabb tanulság az, hogy az osztályhatás szerepe a fogyasztás esetében az idővel egyre jobban növekszik, míg a jövedelmeknél – éppen a 2000. évi jövedelemadatok bizonytalansága miatt – ezt a folyamatos növekedést nem sikerült kimutatnunk.

5. Osztálytársadalom?

Elemzésünkben azt vizsgáltuk, hogy a családok jövedelmi és fogyasztási helyzetét miként befolyásolja a családi osztályhelyzet. Azt tapasztaltuk, hogy az osztályhelyzet magyarázó ereje mind a jövedelmek, mind a fogyasztás esetében növekedett az utóbbi tíz évben. Az osztályhovatartozás a jövedelmek szórásának mintegy 30%-át, a fogyasztás szórásának pedig mintegy 40%-át magyarázza 15 évvel a rendszerváltás után. Ez a magyarázó erő viszonylag magasnak tűnik, és egy kikristályosodott osztálytársadalom képét mutatja. Az osztályhelyzet befolyásoló ereje lényegesen magasabb, mint a családszerkezeté vagy a településtípusok közötti különbségé, egyes demográfiai tényezők (a háztartásfő neme, életkor) szerepe pedig kifejezetten csökkent az egyenlőtlenségi rendszerben.

Az osztályhelyzetet elsősorban a családtagok iskolázottsága és vállalkozói (tulajdonosi) léte határozza meg. Ugyanakkor nem egyszerűen a képzettség növekvő szerepe tükröződik vissza az osztályhatások növekedésében. (Az iskolai végzettség hatását variancia analízissel is ellenőriztük, ennek eredményeit a 6. táblázatban közöljük.) Különösen a felsőbb társadalmi osztályok különválásában van valami a képzettségen és a vállalkozáson is túlmutató osztályhatás. (Feltételezésünk szerint ez még inkább így lenne, ha a népesség legfelső 1–2%-ára is kiterjedne vizsgálatunk.)

6. táblázat. *Variancia-analízis a jövedelem és a fogyasztás magyarázatára, 1995–2005 (F-érték)*

F-értékek	1995		2000		2005	
	Jövedelem	Fogyasztás	Jövedelem	Fogyasztás	Jövedelem	Fogyasztás
R ² az iskolázottság bevonása előtt	0,42	0,23	0,41	0,43	0,55	0,49
R ² az iskolázottság bevonása után	0,53	0,32	0,49	0,49	0,57	0,55
Osztály	7,4	2,3*	12,1	11,2	25,7	16,2
Település	4,1	2,9	4,4	2,1*	3,5	4,8
Családszerkezet	5,7	1,9*	12,3	2,8*	7,4	4,6
Iskolázottság	6,2	2,7	7,7	7,1	7,2	6,9

Megjegyzés: A * azt jelöli, hogy az adott hatás 0,1-es szinten nem szignifikáns.

Hangsúlyoznunk kell ugyanakkor, hogy miközben elemzésünk egy kialakult osztálytársadalom képét mutatja, az osztályhelyzet a népesség konkrét életkörülményeinek 30–40%-át magyarázza. Feltételezzük, hogy amennyiben mérőeszközeinket finomítani és pontosítani tudnánk, akkor sem emelkedne ez a hatás 50% fölé. Úgy gondoljuk, hogy az életkörülmények másik felét meritokratikus hatások (képesítések és egyéni törekvések, teljesítmények), egyéni és történelmi véletlenek határozzák meg (Kolosi 2006).

IRODALOM

- Dencső B. – Gábor A. – Medgyesi M. – Szivós P. 2006: Az előkészítéstől az adatállományig – módszertani részletek. In: Szivós P. – Tóth I. Gy. szerk: Feketén, fehéren. TÁRKI Monitor Jelentések 2005. Budapest: TÁRKI, 175–180 p.
- Kézdi G. 2004: Iskolázottság és keresetek. In: Fazekas K. – Varga J. szerk. Munkaerő-piaci Tükör 2004. Budapest: MTA KTI, 43–48. p.
- Kolosi T. 2006: Előre, a státuszmegszerzés komplex modellje. Szociológiai Szemle, 16 évf. 1. sz. 93–102 p.

Melléklet

M1. táblázat. *Az osztály-, család- és településszerkezet hatása a háztartások nettó ekvivalens jövedelmére. Az OLS regressziós modellsorozat standardizált együtthatói, 1995 (béta-értékek)*

Mitől függ a jövedelem?	1. lépcső	2. lépcső	3. lépcső	4. lépcső
Életkor (htfő)	-0,008	-0,012	0,027	0,041
Családtípus (ref.: többszem. gyermekes ht.)				
Egyszemélyes aktív	0,070*	0,038	0,021	0,035
Egyszemélyes inaktív	-0,080	-0,114**	-0,075*	-0,057
Egyedülálló szülő gyerekekkel	-0,004	-0,024	-0,023	-0,012
Aktív gyermektelen házaspár	0,109***	0,088**	0,097***	0,099***
Inaktív gyermektelen házaspár	-0,042	-0,063	-0,043	-0,037
Házaspár 1–2 gyermekkel	-0,003	-0,034	-0,046	-0,038
Többszem. gyermektelen ht.	0,055	0,034	0,022	0,031
Nem (htfő)	-0,109***	-0,114***	-0,089**	-0,071*
Település típusa (ref.: község)				
Kisváros		0,029	-0,033	-0,035
Nagyváros		0,077**	0,015	0,009
Budapest		0,291***	0,178***	0,137***
Osztályszerkezet (ref.: szakképzetlen családok)				
Tökés, menedzser, vezető			0,284***	0,193***
Értelmiségi			0,233***	0,044
Kisvállalkozó			0,184***	0,106***
Szolgáltató			0,210***	0,067
Szakmunkás			0,046***	-0,055*
Háztartásfő iskolai végzettsége				0,227***
Vállalkozás				0,176***
Konstans	490 100,9	559 716,3	-363 471,2	-836 442,6
R^2	0,05	0,13	0,26	0,31

Szignifikancia-szint: *: 0,05; **: 0,01; ***: 0,001.

M2. táblázat. Az osztály-, család- és településszerkezet hatása a háztartások nettó ekvivalens jövedelmére. OLS regressziós modellsorozat standardizált együtthatói, 2000 (béta-értékek)

Mitől függ a jövedelem?	1. lépcső	2. lépcső	3. lépcső	4. lépcső
Életkor (htfő)	-0,023	-0,017	0,001	0,026
Családtípus (ref.: többszem. gyermekes ht.)				
Egyszemélyes aktív	0,113***	0,091**	0,118***	0,102***
Egyszemélyes inaktív	0,021	0,016	0,060	0,080*
Egyedülálló szülő gyerekkel	0,008	0,003	0,011	-0,001
Aktív gyermektelen házaspár	0,188***	0,178***	0,151***	0,141***
Inaktív gyermektelen házaspár	0,076*	0,063*	0,066*	0,060
Házaspár 1–2 gyermekkel	0,152***	0,131***	0,066*	0,050
Többszem. gyermektelen ht.	0,073**	0,058*	0,093***	0,085***
Nem (htfő)	0,028	-0,007	0,011	0,019
Település típusa (ref.: község)				
Kisváros		0,053*	0,006	-0,006
Nagyváros		0,112***	0,028	0,019
Budapest		0,288***	0,164***	0,149***
Osztályszerkezet (ref.: szakképzetlen családok)				
Tökés, menedzser, vezető			0,328***	0,236***
Értelmiségi			0,314***	0,170***
Kisvállalkozó			0,190***	0,036
Szolgáltató			0,157***	0,100***
Szakmunkás			0,124***	0,070**
Háztartásfő iskolai végzettsége				0,189***
Vállalkozás				0,206***
Konstans	428 168,17	386 413,26	262 871,76	444 83,61
R ²	0,031	0,099	0,243	0,289

Szignifikancia-szint: *: 0,05; **: 0,01; ***: 0,001.

M3. táblázat. Az osztály-, család- és településszerkezet hatása a háztartások nettó ekvivalens jövedelmére. OLS regressziós modellsorozat standardizált együtthatói, 2005 (béta-értékek)

Mitől függ a jövedelem?	1. lépcső	2. lépcső	3. lépcső	4. lépcső
Életkor (htfő)	0,023	0,029	0,048	0,057
Családtípus (ref.: többszem. gyermekes ht.)				
Egyszemélyes aktív	0,178***	0,142***	0,142***	0,126***
Egyszemélyes inaktív	0,039	0,002	0,046	0,062
Egyedülálló szülő gyerekkel	0,070**	0,058*	0,068*	0,058**
Aktív gyermektelen házaspár	0,192***	0,168***	0,135***	0,127***
Inaktív gyermektelen házaspár	0,103**	0,064	0,037	0,030
Házaspár 1–2 gyermekkel	0,152***	0,129***	0,053	0,030
Többszem. gyermektelen ht.	0,079**	0,065**	0,082***	0,069***
Nem (htfő)	–0,067*	–0,083**	–0,084***	–0,074**
Település típusa (ref.: község)				
Kisváros		0,051*	0,026	0,019
Nagyváros		0,142***	0,077***	0,066**
Budapest		0,231***	0,133***	0,112***
Osztályszerkezet (ref.: szakkép- zetlen családok)				
Tökés, menedzser, vezető			0,418***	0,291***
Értelmiségi			0,277***	0,145***
Kisvállalkozó			0,228***	0,087***
Szolgáltató			0,113***	0,064**
Szakmunkás			0,079***	0,034
Háztartásfő iskolai végzettsége				0,143***
Vállalkozás				0,194***
Konstans	849 682,70	754 473,52	553 634,73	226 204,24
R ²	0,041	0,085	0,289	0,319

Szignifikancia-szint: *: 0,05; **: 0,01; ***: 0,001.

M4. táblázat. Az osztály-, család- és településszerkezet hatása a háztartások fogyasztására. OLS regressziós modellsorozat standardizált együtthatói, 1995 (béta-értékek)

Mitől függ a fogyasztás?	1. lépcső	2. lépcső	3. lépcső	4. lépcső	5. lépcső
Életkor (htfő)	0,030	0,026	0,079**	0,078	0,077**
Családtípus (ref.: többszem. gyermekes ht.)					
Egyszemélyes aktív	-0,060*	-0,080**	-0,097***	-0,078**	-0,086***
Egyszemélyes inaktív	-0,034	-0,054	-0,022	-0,002**	0,001
Egyedülálló szülő gye- rekkel	-0,049	-0,061	-0,065*	-0,053	-0,052
Aktív gyermektelen házaspár	-0,042	-0,056	-0,053	-0,055*	-0,076**
Inaktív gyermektelen házaspár	0,028	0,013	0,024	0,028	0,031
Házaspár 1–2 gyermekkel	-0,043	-0,064	-0,085*	-0,078*	-0,073*
Többszem. gyermektelen ht.	-0,019	-0,032	-0,043	-0,039	-0,052*
Nem (htfő)	-0,133***	-0,140***	-0,108***	-0,075*	-0,051
Település típusa (ref.: község)					
Kisváros		0,040	-0,017	-0,006	0,007
Nagyváros		0,051	-0,014	-0,012	-0,016
Budapest		0,189***	0,082***	0,035	0,004
Osztályszerkezet (ref.: szakképzetlen családok)					
Tőkés, menedzser, vezető			0,192***	0,081***	0,036
Értelmiségi			0,238***	0,028	0,014
Kisvállalkozó			0,200***	0,108***	0,090***
Szolgáltató			0,237***	0,072**	0,053
Szakmunkás			0,114***	0,010	0,027
Háztartásfő iskolai végzettsége				0,203***	0,143***
Vállalkozás				0,382***	0,342***
Jövedelem					0,241***
Konstans	-39,3	-35,4	-104,7	-113,1	-112,0
R ²	0,03	0,06	0,16	0,32	0,36

Szignifikancia-szint: *: 0,05; **: 0,01; ***: 0,001.

M5. táblázat. *Az osztály-, család- és településszerkezet hatása a háztartások fogyasztására. Az OLS regressziós modellsorozat standardizált együtthatói, 2000 (béta-értékek)*

Mitől függ a fogyasztás?	1. lépcső	2. lépcső	3. lépcső	4. lépcső	5. lépcső
Életkor (htfő)	0,067	0,072	0,063	0,083*	0,073*
Családtípus (ref.: többszem. gyermekes ht.)					
Egyszemélyes aktív	-0,004	-0,019	0,002	-0,022	-0,049
Egyszemélyes inaktív	-0,089*	-0,087*	-0,028	-0,003	-0,022
Egyedülálló szülő gyerekkel	-0,049	-0,048	-0,051*	-0,060*	-0,061*
Aktív gyermektelen házaspár	0,101**	0,095**	0,050	0,038	0,004
Inaktív gyermektelen házaspár	0,026	0,016	0,017	0,015	0,004
Házaspár 1–2 gyermekkel	0,193***	0,166***	0,079*	0,057	0,044
Többszem. gyermektelen ht.	-0,020	-0,041	0,013	0,003	-0,019
Nem (htfő)	0,050	0,012	0,011	0,012	0,008
Település típusa (ref.: község)					
Kisváros		0,059*	0,000	-0,011	-0,009
Nagyváros		0,133***	0,019	0,009	0,001
Budapest		0,331***	0,168***	0,151***	0,108***
Osztályszerkezet (ref.: szakkép- zetlen családok)					
Tőkés, menedzser, vezető			0,289***	0,185***	0,121***
Értelmiségi			0,457***	0,293***	0,253***
Kisvállalkozó			0,266***	0,110***	0,102***
Szolgáltató			0,245***	0,175***	0,149***
Szakmunkás			0,113***	0,052*	0,032
Háztartásfő iskolai végzettsége				0,220***	0,169***
Vállalkozás				0,194***	0,137***
Jövedelem					0,264***
Konstans	-11,2	-12,9	-16,4	-25,1	-25,2
R ²	0,045	0,137	0,342	0,392	0,441

Szignifikancia-szint: *: 0,05; **: 0,01; ***: 0,001.

M6. táblázat. Az osztály-, család- és településszerkezet hatása a háztartások fogyasztására. Az OLS regressziós modellsorozat standardizált együtthatói, 2005 (béta-értékek)

Mitől függ a fogyasztás?	1. lépcső	2. lépcső	3. lépcső	4. lépcső	5. lépcső
Életkor (htfő)	-0,024	-0,013	-0,004	0,007	-0,005
Családtípus (ref.: többszem. gyermekes ht.)					
Egyszemélyes aktív	0,009	-0,040	-0,032	-0,058*	-0,088***
Egyszemélyes inaktív	-0,032	-0,082	-0,022	-0,005	-0,017
Egyedülálló szülő gyerekkel	0,005	-0,010	0,010	-0,006	-0,018
Aktív gyermektelen házaspár	0,131***	0,097**	0,057*	0,047	0,017
Inaktív gyermektelen házaspár	0,134***	0,078*	0,027	0,020	0,014
Házaspár 1–2 gyermekkel	0,231***	0,200***	0,110***	0,084**	0,078**
Többszem. gyermektelen ht.	0,024	0,005	0,045*	0,027	0,011
Nem (htfő)	-0,038	-0,059*	-0,078**	-0,062*	-0,045
Település típusa (ref.: község)					
Kisváros		0,093***	0,045*	0,034	0,031
Nagyváros		0,193***	0,083***	0,066**	0,053*
Budapest		0,282***	0,146***	0,120***	0,097***
Osztályszerkezet (ref.: szakképzetlen családok)					
Tökés, menedzser, vezető			0,348***	0,209***	0,140***
Értelmiségi			0,467***	0,294***	0,262***
Kisvállalkozó			0,343***	0,189***	0,168***
Szolgáltató			0,260***	0,189***	0,175***
Szakmunkás			0,180***	0,120***	0,112***
Háztartásfő iskolai végzettsége				0,201***	0,170***
Vállalkozás				0,185***	0,142***
Jövedelem					0,225***
Konstans	2,61	-0,123	-5,27	-14,62	-15,52
R ²	0,074	0,135	0,385	0,424	0,459

Szignifikancia-szint: *: 0,05; **: 0,01; ***: 0,001.